

„Kié lesz a tudatipar?”

A NYOMTATOTT SAJTÓ ÉS A MAGYAR
RENDSZERVÁLTOZÁS 1989

Noha 1989-ről, mint a rendszerváltozás első évéről beszélünk, tudnunk kell, hogy ez a drámai változásokat felmutató vagy előkészítő esztendő nem január 1-jén kezdődött, s nem is december 31-én zárult le. Szóljunk akár a társadalomról, a gazdaságról, a politikáról, vagy dolgozatunk témájáról, a média (esetünkben elsősorban a nyomtatott sajtó) átalakulásáról, továbbá a „*kié lesz a tudatipar?*” kérdésre adandó kizárólagos válaszáért, sőt jogáért folytatott, máig sem véget ért küzdelemlről. A válasz ugyanis meghatározó fontosságú volt, és az is maradt. Hiszen ez az „iparág” (a későbbiekben még beszélünk erről), meghatározó szerepet tölt be a társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális változások érvényesülésében, vagy bukásában, a politikai hatalom megszerzésében, megtartásában, vagy elvesztésében. A rendszerváltozás máig sem lezárt történetének évtizedei erről is szólnak.

„AGYAMBAN KOPASZ CENZOR ÜL”

Bárány Anzelm szerint: „1989 a csodák éve volt, 1990-ben kiderült, hogy csodák már nincsenek, a médiahatalom nem vész el, csak átalakul.”¹ Ez a tanulmány a médiahatalomért folytatott küzdelemlről, mindenekelőtt a sajtóirányítás, a sajtókínálat, a szerkesztőségek, az újságírók változásairól – elsősorban a nyomtatott orgánumokról – szól, a terjedelem szabta korlátok között, jobbára csak jelezve azokat a momentumokat, melyek kifejtése egyenként is önálló tanulmány témája lehet. A háborúság ugyanis, a médiahatalom átalakulásának első nagy csatája az írott sajtó privatizációja, átalakítása, új orgánumok megteremtése, és az újságok jelentős és fontos részének külföldi kézbe való átjatszása körül zajlott. Szintén Bárány Anzelm fogalmazta meg: „A média fontosságával mindenki tisztában van, legfeljebb a status quo haszonélvezői a nyilvánosság előtt megpróbálják ezt *elbagatellizálni*. A *tömegkommunikáció szerepe a politikai akaratképzésben* mindenhol megnövekedett az elmúlt évtizedekben. Különösen nagy jelentőségre tett szert a *közösségihiányos, értékválságba került Magyarországon a rendszerváltozás idején*.”² (kiemelés: S. Z.)

A gyökerek tehát mélyen az 1945 utáni magyar történelemben, a Rákosi- és a Kádár-korszakba nyúlnak,³ melynek végén a médiumok és az újságírók egy része – mindenekelőtt a Magyar Nemzet, a Magyar Hírlap –, a készülődő változások mellé állt, és kétségtelen érdemeket szerzett a Kádár-rezsim bukásában, a minden hibájával együtt is joggal demokratikusnak minősíthető Magyarország létrejöttében. (Mindehhez persze a kétpólusú, hidegháborús világ átalakulása, a Szovjetunió és a szocialista rendszerek agóniája teremtette meg a kereteket.) A téma részletes feldolgozására ezúttal nincs lehetőség, csupán néhány rövid idézet erejéig térünk csak ki a történetek lényegére. A citátumok megvilágítják, mi egyebek közt az oka annak, hogy az *ellentétek máig is kibékíthetetlenek*. A folyamatról, a sajtó szerepéről Bajomi-Lázár Péter alább idézendő munkái és Bárány Anzelm már hivatkozott könyve (számos más szerző mellett) részletesen szólnak. Bárány Anzelm a „Volt egyszer egy

sajtószabadság (médiá és politika 1987–1997)” című tanulmánya⁴ pedig a változások egyik legjobb összefoglalója.

Bajomi-Lázár Péter így fogalmaz: „A változások különösen a nyolcvanas évek második felében gyorsultak fel: a magyarországi nyomtatott sajtó kiszabadult a politika fogságából, és saját, gazdasági logikáját kezdte követni. Az elektronikus média átalakulása azonban később.”⁵ Ugyanő így írt egy rövidebb, még az első Orbán-kormányt bíráló tanulmányában: „A lojális és a kritikus koncepció közötti konfliktus gyökerei a rendszerváltás idejére nyúlnak vissza. 1988 és 1990 között az újságírók aktív szerepet játszottak az átalakulásban. Leleplező, kritikus írásaikkal hozzájárultak a régi rendszer legitimitásának felbomlásához és a tabuk nélküli közbeszéd megteremtéséhez. Fontos szerepük volt abban, hogy az emberek megtanulják a demokratikus játékszabályok alkalmazását, és legitimnek fogadják el az új rendszert.”⁶

A szerző mondandója néhány kiegészítést kíván. Ma már kijelenthető, hogy a sajtó azon része, mely igyekezett kiszabadulni a politika fogságából, nagyon gyorsan, részben önként, de még inkább gazdasági és politikai nyomásra, valamint a Kádár-korszak végén kivívott *politikacsináló, hatalombefolyásoló* pozíciója védelmében, továbbbi fenntartására, sőt fokozására törekedve, gyakorta önmagát önként bezárva, ismét börtönben találta magát, s a régi tabuk helyett újakat plántált az agyába. Az a bizonyos cenzor, akiről azt mondták (mondtuk), hogy az újságírók fejében lakik („*Agyamban kopasz cenzor ül*” énekelte egykor az Európa Kiadó), máig ott is maradt jobbára, csak más eszközökkel, máshonnét fizetve, más tartalmakra figyelt, figyel árgus szemekkel, nyitott fülekkel.

Ez a helyzet természetesen még mindig jobb, mint amikor egyetlen hatalmas cenzor, vagyis az egyetlen párt szabta meg a játékszabályokat. Ma hány tulajdonos, gazdasági vagy politikai érdekcsoport, annyi „cenzor” igyekszik saját orgánumaiban saját érdekeit képviselni. Ez akkor is igaz, ha a befolyásolók között hiba lenne mindig egyenlőséget tenni; s tény az is, hogy ezen körülmények között talán több az esély a valóság kihámozására, mint korábban, habár illúzióink azért nem lehetnek.

A szabadulás valódi szándéka, ami egyébként igencsak átmeneti volt, a rendszerváltás körül is csupán két napilapnál, Magyar Nemzetnél és a Magyar Hírlapnál (és a rendszerváltás körül újonnan alakult orgánumok egy részénél), valamint a hetilapok közül például az akkori „ÉS”-nél, valamint egyes folyóiratoknál érhető tetten; a Népszabadságról és a Népszaváról mindez nem mondható el. S még egy megjegyzés: a demokrácia sokszor sanyarú mai állapota jórészt a médiának is köszönhető. Ugyanis a sajtó a rendszerváltás idején nem vette a fáradságot (a jelek szerint nem is akarta), hogy elmondja: valami új, az állampolgárok elsöprő többsége számára ismeretlen társadalmi, politikai berendezkedés: a demokrácia, a többpártiság, a valódi parlamentarizmus köszönt ránk; új játékszabályokkal, és elsajátítandó, majdan begyakorlandó ismeretekkel. *Ez a sajtó, és a vele szemben erőtlén politika történelmi vétsége volt.* (Joggal írta ifj. Fekete Gyula, mint az MDF országgyűlési képviselője még 1992-ben, hogy a magyarországi átmenet sajátosságai miatt nem került sor nálunk arra, „ami pl. a volt keletnémet tömegkommunikáció és sajtó területén. Ott a pártállami propagandában vétkes munkatársakat elbocsátotta az új szövetségi állam.”⁷) Mások, a mondottakkal összhangban, viszont eltérően értékelik a folyamat lényegét. Gróh Gáspár úgy látja, hogy miként az 1956-os forradalom

legfontosabb előzménye az SZKP XX. kongresszusa volt, úgy a nyolcvanas évek második felének moszkvai változásai, a glasznoszt, vagyis a nyilvánosság, nyíltság lettek a szocialista országokban, jelesen a Magyarországon is végbement változások gerjesztői.⁸

Fontos megemlíteni az 1986. évi II. törvényt, mely a szocialista országok közül elsőként kísérte meg a sajtót önállóan szabályozni. Ez a törvény azonban, mint a nyilvánosság helyzetével foglalkozó MSZMP KB ülés (1989. március 29.) dokumentumainak egyikében olvasható, noha átfogóan szabályozta a sajtó feladatait, mindenekelőtt a sajtó és az újságírók jogállására összpontosítva, ám paragrafusai „nem azt a célt szolgálták, hogy a törvény elismerje minden ember jogát a véleménynyilvánítás szabadságához, és a sajtószabadsághoz”⁹ (kiemelés: S. Z.)

Gróh Gáspár szerint, a jövőben születő elemzések majd eldöntik, „hogyan egyes reformista vezetők háttérjének, társadalmi támogatottságának kiépítését célozta-e, s ekként a hatalmi elit önátmentő manővereinek egyike volt, vagy pedig valóban a nyíltság tényleges emberi, társadalmi szükségletének el- és felismerésén alapult.”¹⁰ A szerző úgy látja, hogy a média, „amely a pártállamban még annyira sem volt önálló, hogy szolgálója lett volna a hatalomnak (mert csupán az apparátus egyik alrendszere volt), lázas buzgalommal kezdte teljesíteni a legfrissebb iniciatívát.” Szerinte hamarosan olyan látszat keletkezett, mintha a politikai rendszer határait a sajtó feszegetné, holott „annak akaratát hajtotta végre.”¹¹ Persze az is igaz, hogy a megingott apparátus és a „régipárttagok ortodoxiájával szemben a sajtó, ha megfontoltan és óvatosan is, de a reformok mellé állt.”¹² Erre lehetőséget adott a korábbi centralizált rendszer gyors felbomlása, a központi hatalom megroppanása. „E folyamat során az egyes ágazatok és azok elemei, élve beavatottságukkal, az információhoz jutás monopóliumával, eredményes kísérleteket tettek maguk önjáróvá tételére.”¹³ Vagyis: a korábbi centrumtól elszakadva, „az egyoldalú függés helyzetét laza, de eltérhetetlen és kölcsönös informális kapcsolattá alakítsák és így próbálják megőrizni a korábbi hierarchiában kivívott helyüket.”¹⁴

A folyamatban a sikert garantálta, hogy a változások *megfeleltek az ellenzék* törekvéseinek is. Mert a centralizáció felszámolása, a magánosítás, a nyugati irányulás erősítése, a külföldi tőke beengedése, „a központi struktúrától való függés leépítése, az etatista állam gyöngítése fölöttébb vonzó jelszavak voltak. Ráadásul az egykori vezetőréteg, a »nómenklatúra« önátmentő akciójában felmérhetetlen előnyt jelentett, hogy akciója közös érdeket fejezett ki. A sajtó esetében ez azt jelentette, hogy az adott struktúra befagyasztásakor számíthatott a társak szolidaritására, arra, hogy a kölcsönösség elve alapján egymást legitimálhatják... A fordulatot kicsikaró értelmiség ábrándjaiba nem csekély illúzió vegyült, s csak elkésve érzékelték, hogy a politikai hatalmat földaló »új osztály« a hatalom más ágaiba, formáiba csoportosítja erőit.”¹⁵ Tény – mint Gróh Gáspár is fejtegeti –, a sajtó egyik része az adott helyzetben a még hiányzó, vagy csak alakulató demokratikus fórumokat is pótolta, s ezzel szerzett kérés életű megbecsülést magának. De a már felmutatott okok miatt, ez a megbecsülés hamarosan szertefoszlott, és a *sajtó társadalmi elismertsége óriásit zuhant.*

KIÉ LEGYEN A MÉDIAHATALOM?

De milyen is volt a helyzet, amely a rendszerváltozást közvetlenül megelőzte? A Medvetánc már idézett számában¹⁶ „A nyilvánosság állapota – diagnózis” című alfejezetben az írás szerzői megállapítják, hogy a hazai nyilvánosság nem tölti be azokat a funkciókat, amelyeket egy modern társadalomban be kellene töltenie. Nem segíti az „állam és a civil társadalom közötti közvetítés megteremtését, a hatalom feletti társadalmi ellenőrzés megvalósulását.” Nem segíti elő a reális helyzetértékelést, a kialakult válság összetevőinek feltárását. Nem mutatja meg a válságból kivezető utat, „a felelős állampolgári magatartás, a mi-tudat kialakítását... a vezetés iránti bizalom, a problémák megoldhatóságába vetett hit helyreállítását.” Kifejtik: a tömegkommunikációs eszközök nem tesznek eleget a felülről lefelé irányuló tájékoztatás kívánalmainak, az információkat szelektálják, késleltetik, az informatív és a propagandisztikus elemeket összemossák...” az egyes társadalmi csoportok elleni hangulatkeltéssel félrevezetik, illúziókba ringatják a közvéleményt... Egészében véve ezek az eszközök a *hatalom gyakorlásának eszközei*.¹⁷ (kiemelés: S. Z.) Vagyis: Bárány Anzelm szóhasználatával, működött a „tudatipar”.¹⁸

A médiaháborúk ennek az „iparágnak” a birtoklásáért folytak, s változó intenzitással tartanak mindmáig.

A médiaviszonyok rendezésére irányuló első kísérletre 1989-ben, a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain került sor. De mint Elek István írja: a rendszerváltozás „első jelentős szakaszában a nemzeti kerekasztal tárgyalásain sem találtuk a helyes utat”, mert már ott is hiányzott a politikai erők közötti „elemi egyetértés” és a legfontosabb három szereplő közül „már akkor is csak egynek, az MDF-nek, illetve leendő jobboldali szövetségeseinek fűződött érdeke a médiaviszonyok szabályozott átalakításához, illetve a médiavilág minél korábbi demokratikus ellenőrzés alá vonásához.” Ők ugyanis, a bomló kádári médiavilágban zömében „politikai versenytársaiknál kintebből, távolabbi szociokulturális közegből próbáltak betörni az érdekeikkel, problémáikkal, világlátásukkal. Csak a médiavilág átalakulásának intézményes kontrolljától remélhették értékeik méltányos érvényesítését, értékrendjük médiabeli jelenlétének erősödését, kétségtelen hátrányuk csökkentését. Az MSZMP-nek korántsem volt sürgős a dolog. Még azt gondolhatta, hogy helyzetben van, a status quo őrzése inkább neki kedvez.”

Az SZDSZ sürgette a változásokat, de ellentétben az MDF-fel, a médiaviszonyok spontán megújulásában látta érdekeinek megfelelő szolgálatát. „A médiumok, illetve az újságíró-társadalom erősödő tempójú függetlenedése, kiszabadulása a pártállami kontroll alól, azaz a status quo spontán, szabályozatlan átalakulása sokkal több haszonnal jár számára, mint ha a többi politikai szereplővel egyeztetett, ellenőrzött folyamat vezet el a választásokhoz.” Úgy vélték – és az idő igazolta is őket –, ha a kerekasztal résztvevői által együttesen létrehozható kontroll már a választások előtt kiterjedne a médiavilágra is,¹⁹ „ez korlátozná a saját értékviláguk térhódítását e közegben. Holott a legalaposabb okkal ettől remélhették a politikai tőkéjük növekedését, pártjuk erősödését – vélelmezték éleslátóan.”²⁰

A mindezek következtében a média-albizottság tárgyalásai eredménytelenek lettek, s az elkövetkező események igazolták az egymással szemben állók „félreállításait és számításait.” A megegyezés elmaradása azzal járt, hogy az első szabadon választott kormány hivatalba lépéséig, tehát csaknem egy éven át, vagy az eredeti, fennálló

pártállami helyzet él tovább, vagy minden demokratikus ellenőrzést nélkülöző spontán változások következnek be, amelyek „a jobb érdekérvényesítő képességű politikai erőknél, illetve a velük együttműködő médiabeli érdekcsoportoknak kedveznek.” A nyilvánosság kérdései az Ellenzéki Kerekasztal szinte minden megbeszélésén szerepeltek. Ennek ellenére a tárgyalások lezárásakor jószerént ott tartottak, mint a kezdetekkor.²¹

A médiaháborúnak nevezett folyamat immár több mint két évtizedes története tehát arról szól (és szól napjainkban is), hogy sikerülhet-e a társadalom meghatározó részének, a – nevezzük így – „szabadelvű/konzervatív/jobboldali” csoportoknak súlyukkal arányban álló mediabefolyást szerezni, egyebek közt a szabad véleménynyilvánítás, illetve a hiteles információkhoz jutás *alkotmányos jogának* maradéktalan érvényesüléséért. Rövidebben: a *sajtószabadság* megvalósulásáért. A szabadelvű konzervatív csoportok számos kísérletet tettek a „médiacsúszó” létrehozására, vagyis a demokratikus jogokkal való élés széles körűvé tételéért, ám ezt a sajtószabadság jelszavát (és nem elveit) jól megválasztott, számára politikailag, társadalmilag, kulturálisan fontos alkalmakkor zászlajára tűző másik fél, mindmáig minden eszközzel megakadályozni igyekszik. Mert jól tudja: *a média sokkalta nagyobb hatalom, mint azt sokan állítják.* Főleg azért, mert a rendszerváltozást közvetlenül megelőzően kezdődött küzdelem ahhoz a százméteres futóversenyhez hasonlít, amelyben az egyik versengő féltávnyi hátránnyal indul.

Röviden térjünk ki a rendszerváltozást közvetlenül megelőző időszak óta változó intenzitással, ám folyamatosan tartó harc lényegének összegzésére, melyet közkeletűen *mediaháborúnak* nevezünk. Tudjuk, már Napóleon is veszedelmes erőnek minősítette a sajtót („Három ellenséges újságtól jobban kell félni, mint ezer szuronytól.”), s ma már számosan állítják, hogy a média mondhatni negyedik hatalmi ágga lépett elő.²² Mások viszont úgy látják, hogy koránt sincs akkora befolyása a társadalomra, a politikára, mint első pillanatra vélnénk. Az eltérő nézetek, érvrendszerek átfogó ismertetésére ebben tanulmányban nincs lehetőség. Ezért csak röviden vegyük szemügyre az eltérő – és jellemző – vélemények némelyikét.

David Hemlin, a San Diegó-i egyetem médiaprofesszora, egy 2000. októberben, Budapesten tartott előadásában például azt fejtegette, hogy korábban maga is hajlott a média „mindenhatóságának” elismerésére, ám a vietnámi háború és a sajtó viszonyának, valamint a Watergate-ügyben a sajtó által játszott szerepnek a vizsgálatával arra jutott, hogy a média jelentőségének ilyen értelmezése túlzó. Előadásának végén pedig így fogalmazott: „A sajtónak fontos szerepe van a mai világban. Nem igaz azonban, hogy a modern társadalmat a média uralná, hogy a demokráciát felváltotta a »médiokrácia«...”²³

Hemlin Amerikára és a bejáratott nyugati demokráciákra (sem?) érvényesíthető mondandóját, a hazai (és a térségi posztkommunista) viszonyokról szerzett ismereteinkre támaszkodva legalábbis kiegészíthetjük. Mert megalapozott a vélemény: Magyarországon, ahol a demokrácia, a demokratikus gondolkodás inkább intézményeiben, semmint a társadalmi tudat szerves részeként létezett – s jórészt létezik – a rendszerváltozás óta, ha nem is minősíthetjük „mindenhatónak” a médiát, ám a birtoklásáért, befolyásolásáért vívott időnként kíméletlen harc arra mutat, hogy éppen demokratikus létünk csökevényessége miatt, nálunk a felvázoltnál sokkalta nagyobb befolyással rendelkezik – rendelkezik – a nyomtatott és mindenekelőtt

az elektronikus sajtó. Ha nem így volna, mi magyarázná a rendszerváltozás hajnalán kezdődött, médiaháborúnak nevezett, leginkább a pártok és szellemi holdudvaruk, továbbá a mögöttük álló (elsősorban nem csak hazai) gazdasági érdekcsoportok által vezényelt küzdelmet? Egyébként miért lett volna a rendszerváltozás „nulladik” évének egyik emlékezetes mozzanata 1989. március 15-én, a Magyar Televízió Csengy Dénes általi, „kézrátétellel” történt, 80-100 ezer tüntető előtti szimbolikus lefoglalása? Csupán emlékeztetőül: a 12 pontból álló „Mit kíván a magyar nemzet?” című követelés-lista, melyet Cserhalmi György olvasott itt fel, 3. pontja így szól: „Szólás-, sajtó-, lelkiismereti és oktatási szabadságot. Számolják föl a hírközlés állami monopóliumát. Oszlassák föl az Állami Egyházügyi Hivatalt.”²⁴ (kiemelés: S. Z.) Okszerű kérdés tehát: Ha valóban nem oly’ nagy a sajtó szerepe, miért történik minden kormányváltáskor Magyarországon, hogy az új hatalom mindent megtesz média-befolyásának növeléséért, a régi pedig a már birtokolt pozíciók lehetséges megőrzéséért?

Az amerikai professzor 2000. októberi mondandóját – mondhatni megelőlegezve – cáfolta a nyolcvanas évek végén a Medvetánc című folyóirat, melyben ezek olvashatók: „Az államosított közélet kihalásra ítélte az érdekelismerésre képes és politikai akarattal nyilvánításra hajlandó közembert, a gazdaság totális államosítása száműzte a gazdaszellemet, a tulajdonosi viselkedést. A szélesebb társadalmi nyilvánosság a gazdaság hatékony működésének is nélkülözhetetlen feltétele. Az információtermelés olyan iparággá vált, amely alapvetően befolyásolja a gazdaság és a társadalom minden területének működését. Az információs ipar fejlődése az egyes társadalmak jövőjének egyik meghatározója.” (kiemelés: S. Z.) Ugyancsak ebben a dolgozatban található azon fajsúlyos megállapítások, amelyek igazolták a média szerepének rendkívüli fontosságát Magyarországon. Az írás megfogalmazza: a nyilvánosság „a demokratikusan választott hatalom működésének átláthatóságát jelenti... A nyilvánosság demokráciát, demokratikus társadalmi gyakorlatot feltételez.” Majd: „A tömegkommunikáció működése és a hatalom átláthatósága egymástól elválaszthatatlanok... A hatalom demokratikus ellenőrzésének információszükséglete megköveteli a politikai nyilvánosság sajátos szerkezetváltását, egy-központúságának felszámolását.” A későbbiekben megállapítja: a nyilvánosság „a demokratikusan választott hatalom működésének átláthatóságát jelenti... A nyilvánosság demokráciát, demokratikus társadalmi gyakorlatot feltételez.” (kiemelés: S. Z.) S végül: „A tömegkommunikáció működése és a hatalom átláthatósága egymástól elválaszthatatlanok... A hatalom demokratikus ellenőrzésének információszükséglete megköveteli a politikai nyilvánosság sajátos szerkezetváltását, egy-központúságának felszámolását.”²⁵

A liberális beállítottságú Bajomi-Lázár Péter szerint: „A »médiaháború« nem politológiai fogalom, hanem a publicisztikában használatos *metafora*.” (kiemelés: S. Z.) A szerző szerint a kilencvenes évek elejének sajtója használta először annak a konfliktusnak a jelölésére, amely egyfelől az újságíró társadalom egy része, a baloldali és a liberális ellenzéki pártok (az MSZP, az SZDSZ és a Fidesz) és Göncz Árpád köztársasági elnök, másfelől az újságíró-társadalom fennmaradó része, a kormánypártok (az MDF, az FKGP és a KDNP) és Antall József miniszterelnök között feszült. Megfontolandó Vass Csaba megfogalmazása is. Szerinte a „háború” elnevezés helyessége kérdéses, habár: „a média nem egyszerű közvetítő eszköz, hanem *fegyver*.”²⁶

A szerző a továbbiakban úgy véli: „A médiaháború megnevezés... valójában a *fegyverekért vívott harc megjelölése...*”²⁷ (kiemelés: S. Z.) A lényeg tehát *megőrizni mindazon szellemi és materiális pozíciókat, amelyek a rendszerváltozás során erősen vitatható módon alakultak ki, s hoztak létre egyértelmű szocialista, de főként liberális médiatúlsúlyt. Mi több: őrizni – ha lehet bővíteni – akarják mindazon szerepeket, melyekből, amolyan szelektált ellenzékiességgel, a kormányzókat csak akkor támadják, ha azok szabadelvű, konzervatív, keresztény, jobboldali színezetűek. Mindig is a – nevezzük így – „jobboldal” ellenzékei, függetlenül attól, hogy azok kormányon vannak-e, vagy sem. (Ne legyünk elfogultak: erre, ha nem is egyenlő mértékben, de a politika mindkét oldalán mutatkozik hajlandóság.)*

Bárány Anzelm kitűnő munkája bevezetőjében idézi Albert Scharf professzort, a nyugati közszolgálati adók szövetségének elnökét. Scharf a liberalizáció mérlegét megvonva ezt írta: „A valóságban azonban a kommunikáció liberalizálódásának és individualizálódásának ez a csábító kilátásba helyezett folyamata piacgazdasági kényszerpályák diktatúrájává merevül: annak van értelme, ami üzletet ígér, ami nyereséggel kecsegtet, ami profitot hoz. Egy felvilágosult idealizmus pozitív szelekciót remélt a szabad versenytől, valójában azonban a verseny egyelőre csak a gazdaságilag erősebbet segíti sikerhez. Ezen a területen a médiapiac sem kivétel. « Az éles bírálatok mégis a legritkább esetben jártak együtt a médiából való kivonulással. A humánértelmisség nagyon is tisztában volt azzal, hogy a politika és a gazdaság irányultságát a szélesebb értelemben vett kultúra adja meg, amelynek fő közvetítője – médiuma – maga a média. A médiaháború hevességét is éppen ez, vagyis *a tét nagysága* magyarázza.”²⁸ (kiemelés: S. Z.)

„... AKI ELADJA SAJTÓJÁT...” – HARC A NYOMTATOTT ORGÁNUMOKÉRT

A magyar újságírók rendszerváltásig egyetlen, 1945-ben létrehozott, s a mindenkori politikát hűségesen kiszolgáló (talán az 1956-os forradalom és szabadságharc rövid időszaka volt kivétel) szervezete a Magyar Újságírók Országos Szövetsége, melynek majd minden újságíró a tagja volt, az idők kerekének forgásáról csak lassan vett tudomást; a szervezet hivatalos fórumának, a mindmáig létező Magyar Sajtónak 1989-es évfolyama legalábbis erről tanúskodik. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne indult volna meg erjedés a szervezetben is, s ne lettek volna újságírók, akik határozottan vettek részt a változások előkészítésében. Hogy volt min változtatni, arra jó példa a MÚOSZ 1985-ben írt etikai kódex tervezetének egy részlete. Eszerint: „A Magyar Népköztársaság Alkotmányában rögzített sajtószabadság szellemében legjobb tudásukkal, szocialista elkötelezettségükkel a valósághoz hűen tájékoztatják a közvéleményt.

Az újságírók tevékenységét a szocialista erkölcs (!) normái irányítják, s e normákat kötelezően betartják munkájukban, közéleti szereplésükben, magánéletükben... Az újságíró hivatása gyakorlása során köteles

– információt a szocialista Magyarország iránti elkötelezettséggel beszerezni, feldolgozni és közzétenni...

– a magyar társadalom szocialista jellegének gyarapításán munkálkodni...”²⁹ És még egy példa a lehetséges sok közül: „A sajtó központi irányításának igazolását a nyolcvanas években is még mindig a burzsoá látszatszabadságról szóló régi tételek jelentették: »A polgári kommunikáció elméletek a tömegtájékoztató végső célját

a zavartalan (szabad, demokratikus) információáramlásban jelölik. A szocialista tömegkommunikáció számára ez a cél nyilvánvalóan kevés. A mi tömegkommunikációnk számára az információáramlás eszközértékű« (Tájékoztatáspolitikai ismeretek II. 1985:35).”³⁰ Az akkori (csak az akkori?) helyzetre jól illik egy Barry Goldwaternél³¹ származó idézet, aki egyszer ezt mondta: „Azon tűnődöm, hol lenne ma a kereszténység, ha mai riporterek közül került volna ki Máté, Márk, Lukács és János?”

Különösebb elemzésre, magyarázatra a szövegek nem szorulnak.

Az 1989 januárjában közzétett etikai kódex tervezetben, noha kétségtelen változás tapasztalható, ám az akkor még egypárti rendszerhez való hűség változatlanul döntő kívánalom. Az újságíró ugyanis „...köteles tiszteletben tartani a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjét, nemzeti és nemzetközi érdekeit...”³²

Éles vita bontakozott ki a szervezetben a magyar újságírók legrangosabb szakmai elismeréséről, a Rózsa Ferenc díjról. Mind többen akadtak, akik szerint a díjat át kell nevezni, hiszen Rózsa Ferenc illegálitásban végzett munkája – mint mondták – kiemelkedő, Rózsa Ferenc az antifasiszta harc mártírja, példaértékű kommunista, ám nem volt újságíró, és csupán az illegális Szabad Nép két számának szerkesztése fűződik hozzá. A szimbolikus fontosságú nézetkülönbség időnként személyeskedő szóváltássá fajult.³³

Ugyancsak számos konfliktus forrása volt a már hosszabb ideje aktívan működő *Nyilvánosság Klub Egyesület* működése is, hiszen az újságíró szövetség „ortodox” tagjai gyanakvással vegyes félelemmel tekintettek az egyesületre. Gázsó L. Ferenc, akoriban a Magyar Hírlap munkatársa, az egyesület megfigyelő testületének nevében egész oldalas cikket írt, melyben egyebek közt ez olvasható: „A jóindulattal féltőknek annyit mondhatok: *bárcsak ott tarthatnánk*, hogy hamarosan nem lesz mit megfigyelni, ellenőrizni a honi nyilvánosság állapotán! A sandák – ők azok, akik tavaly januárban, az egyesület szervezésének kezdetekor rendőrért kiáltottak a székház Rózsa Ferenc termében –, szóval a sandák még mindig ellen-MŰOSZ-nak állítják be a Nyilvánosság Klubot. Az egyesület azonban nem valami ellen, hanem *a társadalmi nyilvánosság kiteljesedése érdekében* alakult. A hangsúlyt ezúttal *a társadalmiságra* helyezem, melynek része – ha mégoly meghatározó része is – a nyilvánosság. A Nyilvánosság Klub nyitott. Céljaiban, a tagságát tekintve *nem sajtószervezet*. Már csak ezért sem tekinthető ellen-MŰOSZ-nak. Ahogy a MŰOSZ sem ellen-Nyilvánosság Klub”.³⁴ (kiemelések G. L. F.)

A Magyar Sajtóban Nagy Imre újratemetés után, augusztusban, páros oldalon (ez azért hangsúlyozandó, mert a fontosnak tartott anyagok helye mindig a páratlan oldal), a lap alján, minden kommentár nélkül keretben közölték a rehabilitált újságírók névsorát. Ezek: „*Bohus Mátyás, Deli István Pál, Erdődy János, Fonyó János, Földes Péter, Futó Dezső, Gál Ferenc, Heresznyei Tibor, Hódy Imre, Jakabfi István, Kelenvári János, Körössényi János, dr. László István Péter, Lócsei Pál, dr. Nagyrévi Neppel György (külföldön él), Obersovszky Gyula, Pális Pál, Pálkövi Gyula, Sándor András, dr. Sándor István Tamás, Szegedi Miklós, Szolcsányi Ferenc, Tóth Géza, Tóth Kornél, Vásárhelyi Miklós, Vészi János, Vészi Jánosné Nagy A. Erzsébet, Vincze Lajosné Udvary Gyöngyvér.*

Postumus: Folly Gábor, Gáli József, Geleji Dezső, Gimes Miklós, Haraszi Sándor, Keller Jenő, Kemény András, Király Géza, Losonczi Géza, Saly Géza, Schannen Béla.”³⁵ Legalább a „Postumus” kategóriában kellett volna az 1956 után kivégzettek neve mellett megjegyezni a halál okát. Ám ez, akkor meghaladta szervezet erkölcsi erejét.

Ehhez a névsorhoz jól kapcsolódik Várkonyi Endrének az 1989. október 23-i számban megjelent „»Csak« a sajtó erkölcsi felelősségéről van szó” című írása, melyben egyebek közt ez olvasható: „Van, aki korábban azzal büszkélkedett – igaz, többnyire borközi állapotban –, hogy embert ölt az ÁVH szolgálatában. Ma pedig cikksorozata és könyve jelenik meg, feltárva az igazságot Nagy Imréről és mártírtársairól (akiket akkor bűntársaknak írt és mondott.) S ugyancsak tolaakszik a nyilvánosság első vonalába az a nehéz gyermekkorát hangoztató író-újságíró, aki az 1956 októberének 30. évfordulója alkalmából díjazott sorozattal bizonygatta a megtorlók iránti hűségét... A nagy nemzeti megbékélés jegyében azt is el kell felejteni, hogy ők bezzeg Ponciustól Pilátusig szaladgáltak, ha megjelent valahol olyan újságíró neve, aki »kompromittálta magát« 1956-ban.”³⁶ A cikk névtelenjei és sokan mások, még hosszú ideig töltöttek, néha – igaz, fogyó számban – még töltenek is be szerepet a hazai sajtóban. Egyetlen példa: Kanyó András, aki Pálffy József után 1990 őszéig volt a Magyarország főszerkesztője; a hírszerzőből lett újságíró kitüntetést kapott az 56-os forradalom leverésében szerzett érdemeiért és ő készítette az utolsó Kádár-interjút.³⁷

Albert Camus szerint: „...aki eladja sajtóját, az ezzel eladja a jogát a nemzeti öntudat megteremtésére.” A magyar sajtó rendszerváltozás-kori története, s mindaz, ami eztán következett, javarészt Camus-t igazolja.

Az írott sajtó változásai közül ezúttal mindenekelőtt a megyei sajtó és a nagy, országos napilapok sorsával foglalkozunk. Elöljáróban annyit: a rendszerváltozás körüli években, 1990-hez közeledve fokozódó mértékben jelentek meg új lapok a standokon. A friss orgánumok egyik része – például a Reform³⁸ – még az MSZMP illetékeseinek – jelesül Berecz Jánosnak – kezdeményezésére, s áldásával, afféle biztonsági szelepként kezdte meg működését, és hamarosan standokra került a bulvár igényeket kielégítő Mai Nap is. Mások pedig – például a Szekszárdon megjelenő, de országosan is terjesztett magát független orgánumként megjelölő Dátum, melynek főszerkesztője Bába Iván volt –, már az ellenzéki erők kezdeményezése nyomán láttak napvilágot. Létrejöttek 1989-ben a pártorgánumok, valamennyi hetilap (Magyar Fórum, Beszélő, Magyar Narancs, Kis Újság), melyek példányszámukat tekintve sosem voltak versenyképesek az akkor már bejáratott heti sajtótermékekkel.³⁹ A médiabirtoklás iránti növekvő igényt jól mutatja, hogy 1989-ben 591 új lap kérte nyilvántartásba vételét. Jelentősen gyarapodott a politikai lapok kínálata is; országos terjesztésű politikai orgánumból 64, vidékiből 164, budapesti kerületi lapból pedig 12 került a standokra.⁴⁰

Megindult a külföldi tőke beáramlása, a lapok részben-egészben külföldi kézbe kerülése.⁴¹ A legelső és talán legnagyobb vihart az MSZMP jogutód MSZP megyei napilapjainak privatizálása, átjatszása kavarta. Ezek a lapok akkoriban – és többnyire azóta is –, szinte egyedülként uralták a megyei lappiacot (néhányek 60-, 80-, sőt 100 ezer példányban is megjelentek), s összesített példányszámuk erősen meghaladta az országos napilapokét. Ráadásul, egy-egy ilyen regionális sajtótermék kisebb földrajzi területre koncentrálódik, így a helyi orgánum országos lapokénál lényegesen nagyobb sűrűsége, erőteljesebb befolyásolási lehetőséget is jelent.

Érthető tehát, hogy a már idézett KB-ülés is kiemelten foglalkozott a vidéki pártsajtóval:

„A párt területi befolyását meghatározó módon erősíthetik megyei lapjai. Ezek a lapok összességükben a Népszabadságnál nagyobb példányszámban jelennek meg, jelentős tömegbefolyást biztosítanak az MSZMP-nek.” Ugyanakkor felhívják a figyelmet arra, hogy az orgánumok a központi orgánumoknál minden szempontból rosszabb körülmények között dolgoznak. „...A megyékben és a városokban elsősorban a helyi lapot olvassák, ezért fontos, hogy a párt megyei sajtója hitelesen számoljon be politikánk országos folyamatairól, egyszerűs mind a helyi politikai közélet igényes közvetítője legyen...

A megyei pártlapok az országos és a helyi nyilvánosság egyidejű kifejezői. Ennek a kettősségnek a lap irányítási rendszerében is tükröződnie kell. A munkáltatói jogokat az MSZMP megyei bizottságai gyakorolják. A lapok ily módon a megyei pártvezetés fontos politikai eszközei, ugyanakkor az MSZMP megyei orgánumai. A Központi Bizottság befolyását, a párt megyei sajtójában a kapcsolatok erősítésével, rendszeres, szervezett tapasztalat- és információcserékkel, politikai tájékoztatással kell biztosítani.”⁴²

A párt megyei orgánumai privatizációjának lényegét dr. Máthé László akkori pártfőtitkár fogalmazta meg az eladás alatt álló 11 megyei napilap kapcsán: „Nem szerettük volna, hogy ha az MSZP megváltja lapjaitól, a helyébe odaülne az MDF vagy az SZDSZ, netán Kisgazdapárt! Furcsa is lett volna, ha eladjuk a lapokat az MDF-nek.”⁴³ Az MSZP pontosan felismerte, hogy jövőbeni politizálásuk, hatalomba való esetleges visszatérésük egyik legfontosabb eszköze a tulajdonukban maradható, vagy ha áttételesen is, de továbbra is befolyásuk alatt állható nyomtatott és elektronikus médiumok minél nagyobb száma.

A nyomtatott és az elektronikus médiumok birtoklásáért, a fölöttük való befolyás megszerzéséért folyó harc története szerteágazó, helyenként szövevényes, ezért nézzük az események sorát időrendben.⁴⁴

A megyei lapok sorsa állampárti fórumon először 1989. szeptember 23-án merült fel. Ekkor az MSZMP KB Társadalompolitikai Bizottsága a megyei lapokkal kapcsolatosan egy jelentésében leszögezte, hogy ezek az orgánumok a párté. Ám szükséges a lapok és a kiadó kapcsolatának rendezése, felkészülés a versenyhelyzetre, és nincs ok annak kikötésére, hogy a pártlapoknál csak párttagok dolgozzanak.⁴⁵ Csupán az várható el, hogy a munkatársak a lapok által képviselt pártpolitika fő irányát képviseljék. Az első olyan lépésre, amely már a párthoz tartozás direkt formájának felszámolására irányult, Fejér megyében került sor, amikor 1989. augusztus elején az MSZMP megyei pártbizottsága kezdeményezte, hogy a párt mondjon le az 52 ezer példányban megjelenő Fejér Megyei Hírlap tulajdonjogának közvetlen gyakorlásáról, és az újság baloldali néplapként, a megyei lapkiadó vállalat gondozásában jelenjen meg.

Az ügyben megszólalt a Nyilvánosság Klub is. Szegeden szeptember 30-án szervezésükben a vidéki „független” és „független” lapok képviselői tartottak találkozót, s a résztvevők nyilatkozatban szögezték le: „Magyarország demokratikus átalakításának előrehaladásával egyre kérdésesebb a megyei napilapok helyzete. A megyei napilapok tájékoztatási monopóliumán alapuló vidéki sajtóstruktúra az állampolgárok számára – akiknek többsége nem az MSZMP tagja – mára már elfogadhatatlan...” Ugyancsak elfogadhatatlan, hogy az MSZMP Központi Bizottsága, illetve a megyei pártvezetők kezüket rátegyék a lapokra, s továbbra is ők nevezhessék ki a főszer-

kesztőket. Ezzel ugyanis, a közel 1,3 millió példányban megjelenő húsz napilap szerkesztési politikáját irányítanák továbbra is. A nyilatkozat részvevői befejezőként javasolták, hogy a pártatlan tájékoztatás 1989. augusztus 24-én elfogadott alapelveit, az MTL, a Magyar Rádió és a Magyar Televízió „mellett érvényesítsék a megyei lapok is, mint közszolgáltatási intézmények.”⁴⁶

Az első hírt, amely a megyei lapok életében oly nagy szerepet játszó német Axel Springer Kiadó magyarországi tevékenységéről szól, 1990. március 31-én közölte a Magyar Rádió Déli Krónikája. Eszerint a Békés Megyei Népújságot eladták egy nyugati cégnek, és a lapnál dolgozók megkapták a felmondólevelüket. A MŰOSZ állásfoglalást tett közzé, melyben megfogalmazza, hogy veszélyben van a vidéki tömegtájékoztatás. A szervezet véleménye szerint *a megyei lapok a jövőben nem tarthatnak egyetlen politikai párthoz sem, a szerkesztőségeknek a hiteles tájékoztatást kell szolgáltatniuk.* A békési újság vezetői az Axel Springer képviselőivel megállapodtak, hogy a németek a megyében új lapot kívánnak indítani, s ehhez átveszik az újság korábbi munkatársait, tehát az új orgánumot a régi, még az MSZMP hozzájárulásával oda került gárda készítené. Az AS vezetői közölték, hogy más lapokkal is hasonló tárgyalások folynak. A cég ügyvezető igazgatója Bayer József kijelentette: Nem az MSZP-től veszik át az újságokat, hanem mindenütt új lapot indítanak, s ezekben többségi, esetleg 100 százalékos részesedésre tesznek szert. Fabriczki András, az MSZP gazdaság hivatalának vezetője elmondta, hogy az egyes megyei kiadókra bízták, részvénytársasággá, avagy kft.-vé akarnak-e átalakulni, s a párt csak a tárgyalások utolsó szakaszába szándékozik bekapcsolódni. Azt is közölte: az MSZP tárgyal az AS Budapesttel, de vannak más érdeklődő cégek is. Azonban Nagy Imre, a KISZ KB volt titkára, az MSZP elnökségi tagja határozottan cáfolta, hogy az MSZP tíz megyei napilap eladásáról kezdett volna megbeszéléseket.

Hiába tagadta azonban Nagy Imre a lapok eladását célzó tárgyalásokat, mert az Axel Springer Budapest Kft. tovább folytatta akcióját. 1990. április 3-án négy megyei lapkiadó (Baranya, Tolna, Heves és Nógrád) aláírta a szerződést a német konzernnel. Április 4-én már tény volt, hogy négy lap az ASB kezébe ment át, s további tízzel pedig folytak a tárgyalások.

Polgár Viktor, Fabriczki András és Nagy Imre, az MSZP szakértői, az eseményekkel kapcsolatosan úgy érveltek, hogy az októberi kongresszus óta közvetlen politikai befolyást nem gyakoroltak a 19 reggeli megyei napilapnál⁴⁷. Igaz, hónapokkal korábban már lehetővé tették a lapkiadók vezetőinek, hogy a megjelenés körülményeinek jobbítása érdekében tárgyalásokat folytassanak működő tőke bevonásáról, de csak tárgyalási és nem önálló döntési joguk volt a kiadóvezetőknek. Kijelentették: az Axel Springerrel, jelesül Bayer Józseffel nem folytattak megbeszéléseket, s nem „üzleteltek”. Elmondták: a bírósághoz fordulás gondolata sem idegen a párttól, bár ott csak a lapok eszmei értékének visszaperlése és a párt anyagi kárának megtérítése lehet a tét. Fabriczki András pedig visszautasította azt a vádat, miszerint a lapok sorsa azért alakul úgy, ahogy, mert Bayer József és közte régi kapcsolatok vannak.

Április 7-én a Komárom-Esztergom Megyei Dolgozók lapja fogadta el az ASB ajánlatát. Az új gazda lapja 24 óra címmel jelent meg, de a főszerkesztőt (itt is) a Kádár-korszakból örökölték át. Akadtak orgánumok (például a Kisalföld, a Kelet-Magyarország, az Észak-Magyarország, Dél Magyarország), amelyek nem csatlakoz-

tak az ASB-hez, de a megyei napilapok jelentős része az Axel Springer tulajdona lett. A cég 1990 őszéig összesen kilenc megyei napilapot vett birtokba, többnyire új címmel, de lényegében régi gárdával.⁴⁸

A történet ezzel még nem ért véget, mert a párt birtokában maradt 11 lapra az MSZP hirdetett pályázatot július 27-én. Ezt megelőzően, a Szocialista Párt elnöksége, elidegenítési tilalmat rendelt el a tulajdonában lévő valamennyi megyei kiadó, illetve megyei napilap átalakulására és értékesítésére. Mint mondták: e lapokat a nemzet rendelkezésére bocsátják, hogy a jövőben ne lehessenek egyetlen párt propagandaeszközei sem. Polgár Viktor, a szocialisták szóvivője augusztus 15-én bejelentette: mintegy harmincan vásárolták meg a tendercsomagot. Ám, s ez bonyodalmak, parlamenti vizsgálódások forrása is lett, végül a 11 lapra mindössze tizenegyen jelentettek be vásárlási szándékot. Ezt a feltűnő tényt az akkor már működő, SZDSZ-es javaslatra megalakult, a Debreczeni József országgyűlési képviselő (MDF) által vezetett sajtóprivatizációs bizottság vizsgálta, ám munkája eredménytelennek bizonyult; szeptember közepére a megyei lapok eladása befejeződött, s a lapokért az MSZP összesen 530 millió forintot kapott.

Számos, vihart kavart lapprivatizációra került még sor.⁴⁹

Az első akció a napilapok külföldi kézbe adására, a korábbi tulajdonviszonyok megváltoztatására, a Magyar Hírlapnál zajlott le, amikor 1989. november 1-jén, a Robert Maxwell tulajdonában lévő Mirror Group Newspapers a részvénytársaság alaptőkéje 40 százalékának megszerzésével, beszállt a lap kiadásába. Hatvan százalék továbbra is magyar tulajdonban, a Pallas Lap- és Könyvkiadónál maradt. Az újságot átmenetileg Tábori András addigi főszerkesztő irányította, akinek helyére 1990. január 20-án Németh Pétert, a lap korábbi sportrovat-vezetőjét és párttitkárát választották a lap munkatársai.

A hónap végén a Magyar Nemzetnél történt meg az első lépés a változások irányába. Ekkor ugyanis a lapgazda, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa tárgyalt a lap jövőjéről, s hozzájárult ahhoz, hogy a Magyar Hírlaphoz hasonlóan, a későbbiekben ez az orgánus is külföldi tőke bevonásával, részvénytársaság formájában működhesse. Kikötötték azonban, hogy az alapítók a jövőben nem adhatják politikai pártok, szervezetek kezére a sajtóterméket, és továbbra is garantálni kell az addigi szellemiséget és függetlenséget. A legelső jelentkező 1990. májusban tűnt fel; a Dagens Nyheter című svéd napilap jelezte, hogy szeretné megvásárolni a Nemzet részvényeinek 45 százalékát.

A Népszabadság életének változására az első jel 1990. március közepén jelent meg, amikor a Magyar Szocialista Párt megalapította a Szabad Sajtó Alapítványt. Kevéssel később, a lap szerkesztőségének értekezletén Nyers Rezső, az MSZP elnöke bejelentette: a párt lemond a Népszabadsággal kapcsolatos jogokról, és azokat a frissen létrejött alapítványra ruházza át. Július 31-én megalakult a Népszabadság Részvénytársaság. A megállapodás alapján a médiummal kapcsolatos minden jogot a Népszabadság Rt.-re testálja a Szabad Sajtó Alapítvány, így Magyarország legnagyobb napilapja – mint állították –, minden politikai erőttől független magántársaság birtokába került.

A történet további fejezetei már az első szabad választások utáni, máig terjedő időszakról szólnak. Ha összegezni akarnánk a változások lényegét, idézzük Czákó Gábor nyilván sarkított – de lényeglátó – véleményét: „Ha a tradicionális magyar

elit értékeit összevetjük az ezredforduló idején reájuk adott korválaszokkal, akkor erős polarizációt figyelhetünk meg. A szociológiai vizsgálgató szinten két választócsoport és hozzá két elit számolható össze. A szocialista nómenklátúra-elit játszi könnyedséggel gazdát váltott. Számára – és a körülötte csoportosulók számára – a hazaszeretet régóta kimenőben van a divatból. Értékrendjükben a szocialista internacionalizmus helyét a globalizmus foglalta el, a Szovjetunióhoz és a párthoz való hűséget fölváltotta Amerika majmolása meg a törzsvásárlói és márkaklubtagság. Ez a jövő útja, vélik, és a magyarok szabadsága fölismeri e történelmi szükségszerűséget, különben ők is kimennek a divatból. Komikus példát adnak a gazdaváltásra a sportújságírók. Annak előtte a szovjet sportéletről lihegték, közölték még a szovjet jéglabdabajnokság eredményeit is. A rendszerváltás óta Amerika a szívük csücske, naprakészen tudósítanak a floridai baseball-bajnokságról⁵⁰

JEGYZETEK

- I Bárány Anzelm: Média-, nyomda- és könyvszakmai privatizáció (1988–1998) Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. 2000 48. p.
- 2 Uo.
- 3 Erről részletesebben ír Hegedűs István http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_01_tavasz/04_sajto_es_iranyitas
- 4 In: Janus-arcú rendszerváltozás – tanulmányok, összeállította: Schmidt Mária és Tóth Gy. László, Kairosz Kiadó Budapest, 1998. 446. p.
- 5 A magyarországi médiaháború; Új Mandátum Könyvkiadó 2001 42. p.
- 6 Bajomi-Lázár Péter: A tízéves háború; <http://www.kodolanyi.hu/szabadopt/szam6/komm/bajomi.htm>
- 7 Fekete Gyula: Kie a hatalom két évvel a választások után? Palócföld 1992/4 362. p.
- 8 Megjegyzendő, hogy az 1986. évi közkeletűen „Sajtótörvény” még nyomokban is alig viselte magán galszoroszy szellemét. 1986. évi II. törvény a sajtóról. Szövege megtalálható: [tp://www.jogiforum.hu/torvenytar/20_a+sajt96%C3%B31](http://www.jogiforum.hu/torvenytar/20_a+sajt96%C3%B31). A törvény első kritikája a Medvetánc című folyóirat 1987. 2. számának mellékletében olvasható.
- 9 A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei. Magyar Országos Levéltár, Budapest 1993, 1. kötet 678. p.
- 10 Gróh Gáspár: Sajtó – rendszer – váltás In: Magyar Szemle 1999. június
- 11 Uo.
- 12 Uo.
- 13 Uo.
- 14 Uo.
- 15 Uo.
- 16 Medvetánc 1987/2
- 17 Medvetánc uo.
- 18 Bárány Anzelm: Média-, nyomda- és könyvszakmai privatizáció (1988–1998) Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. 2000. 302 p. CD 5. p.
- 19 A közel kétéves kormánypárt és ellenzéki egyeztetés után 1992. december 30-án a végzavazás előtt kevéssel az SZDSZ bejelentette, hogy a „médiatörvényt” mégsem fogadja el. Debreczeni József ezt írta e történetről. „Pedig a tervezetről így nyilatkozott a Magyar Narancsban a szabad demokratákkal szorosán együttműködő fideszes Molnár Péter...: »A javaslat saját ismereteink és több külföldi szakértő szerint is messze kiemelkedik... a környező országok megoldásai vagy megoldási javaslatai közül. Sokkal kisebb teret enged az egyoldalú kormánypárti befolyásnak a „közintézmények” működésében és a frekvenciák odaítélésében is... Biztosítani akarja a sokszínűséget, az információáramlás szabadságát, a különböző nézetek megjelenési lehetőségét és az adások tartalmában a pártoktól való formai függetlenséget... Tény, hogy a szövegében 'liberálisabb' a nyugat-európai megoldásoknál.«” Ezek után csupán az a kérdés: miért bukott el az ellenzéki ellenálláson a tervezet? Alighanem teljesen

igaza lehet Debreczeninek, amikor azt mondja: „Haraszi Miklósnak, az SZDSZ első számú média-politikusának semmi sem volt elég.” (Debreczeni József: A miniszterelnök; Osiris 1998. 295.p.) E tanulmány szerzőjének – aki akkor országgyűlési képviselő volt az MDF-ben –, szeme előtt ma is ott lebeg a parlamenti jelenet: Haraszi Miklós valamikor kora este, teljesen váratlanul, bármiféle előzetes jelzés nélkül átjön a kormánypárti oldalra a végszavazás előtt, s közli Kulin Ferencsel, hogy az ellenzék az előzetes megállapodás ellenére sem fogadja el a törvényt. Így, egy gyors koalíciós frakcióülés után úgy határoztunk: a kormánypárti képviselők tartózkodni fognak. Az eset Magyarországon biztosan, de lehet, hogy másutt is példátlan: az előterjesztő sem szavazta meg saját javaslatát. A 122 *nem* mellett 170 kormánypárti *tartózkodó* voks jelent meg az eredményt jelző táblán.

- 20 Elek István: Médiapolitikai dilemmák. Heti Válasz 2004. 12. 23.
- 21 Az EKA a nyilvánosságról szóló tárgyalásait értékeli Vásárhelyi Mária tanulmánya: A tárgyalások nyilvánossága és a nyilvánosság tárgyalása In.: A rendszerváltás forgatókönyve Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben hetedik kötet. Új Mandátum Könyvkiadó Budapest, 2000. 575-592. p.
- 22 A média hatalmi ág volta korántsem új keletű megállapítás. Csak egyetlen példa erre; Ambrus Zoltán Irodalom és újságírás című esszéjében, 1906-ban így fogalmazott: „A krajcárért osztogatott betű jobban behálózza a világ testét, mint a vasutak. Befolyásra, kényszerítő erőre semmi sem versenyezhet azzal az úgynevezett közvéleménnyel, amelyet napról napra a hírlapírás röpít szerte. Nincs tényező, amely meglehetne a sajtó nélkül; és nincs tényező, amely szembe szállhatna vele, ellene törhetne... Minden erő eltölpül a sajtó... ereje mellett.” In: Esszépanoráma 1900–1944 Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest 1978. 5-6. p.
- 23 Élet és Irodalom 2001/32
- 24 Magyarország politikai évkönyve. Szerkesztette: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. AULA-OMIKK 1990 226. p.
- 25 Javaslat a nyilvánosság és a tömegkommunikáció reformjára. In: Medvetánc 1987/2 melléklet
- 26 Vass Csaba: A média a rendszerváltásban – A két magyar médiaháború: <http://www.kre.hu/btk/files/vass.csaba.doc>
- 27 Uo. Érdemes megjegyezni: ha a fegyverekért vívott harc fegyveréről beszélünk, igencsak közel vagyunk a háborúhoz.
- 28 Bárány Anzelm, i.m.
- 29 Magyar Sajtó 1989/1. szám30
- 29 idézi: Hegedűs István: Sajtó és irányítás a Kádár-korszak végén
- 30 Uo.
- 31 Ismert arizonai szenátor (1909–1998)
- 32 Magyar Sajtó 1989/1. szám
- 33 Magyar Sajtó 1989/3-4. 5. szám
- 34 Magyar Sajtó 1989/5. szám
- 35 Magyar Sajtó 1998/17. szám
- 36 Magyar Sajtó 1989/21. szám
- 37 Pálffy József, a Magyarország alapító főszerkesztője 1995. március 31-én a lap akkori főszerkesztőjének, Speidl Zoltánnak készített feljegyzésében ezt írta: 1989 elején „...főszerkesztőváltás következett be, ezzel együtt politikai irányváltás is: az MSZMP akkori agit. prop. vezetése egy utolsó kétségbeesett akcióval a Magyarországból »harcos bolsevik lapot« akart csinálni. Ez további veszteségeket okozott mind az olvasók, mind az előfizetők táborában.”
- 38 A lapnak szánt szerepet jól mutatja az a botrány, mely Reform című hetilap körül alakult ki. Az orgánium 1988. reformmemberét akarta közvélemény kutatással megnevezni, de a végeredményt durván meghamisították. A beérkezett 485 szavazatot felszorozták tízzel, s a 4900-nak hazudott szám alapján Grósz Károlyt hozták ki győztesként, holott a legtöbb voksot Pozsgay Imre kapta. A lap hamarosan az olvasók megkövetésére kényszerült.
- 39 Magyarországon megjelent periodikumok teljes száma 1988-ban 3519, 1989-ben 3652, 1990-ben pedig 3744 volt.
- 40 Magyarország politikai évkönyve 1990. 403. p.
- 41 Minderről részletesen ld: Bárány Anzelm: Média-, nyomda- és könyvkiadói privatizáció 3-68. p.
- 42 A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei I. kötet 683. p.
- 43 Magyar médiahelyzet; szerkesztette Antal Zolt – Gászó Tibor Századvég Kiadó 2005, 206.p.
- 44 A Magyar médiahelyzet a szakirodalomban eddig legteljesebb összeállítást közöl (195-394. p.) a magyar médiumok 1989-2005. közötti történetének eseményeiről, a médiakontrollért és a médiabefolyásért vívott küzdelem valamennyi említést érdemlő állomásáról. A továbbiakban az itt megjelent

dátumokra, és más adatokra támaszkodunk. Lábjegyzetet csak akkor adunk, ha az összeállítás szó szerint idéz. Az egyéb forrásokat külön lábjegyzetben közöljük.

- 45 Ez már régebben sem volt döntő szempont.
- 46 Magyar Sajtó 1989/21. szám
- 47 Az egyetlen délutáni vidéki orgánus, a Miskolcon megjelenő Déli Hírlap volt.
- 48 Az AS tulajdonába került lapok, zárójelben az új cím: Dunántúli Napló (Új Dunántúli Napló), Heves Megyei Népiújság (Heves Megyei Hírlap), Nógrád Megyei Népiújság (Nógrád Megyei Hírlap), Somogyi Néplap (Somogyi Hírlap), Dolgozók Lapja (24 óra) Szolnok Megyei Népiújság (Új Szolnok Megyei Népiújság), Petőfi Népe, Békés Megyei Hírlap, Tolnai Népiújság.
- 49 Új lapok alakulásáról, a további privatizációkról, a média – kérdés szempontjából fontos terjesztésről részletesen szól Bárány Anzelm idézett műve.
- 50 Czako Gábor: Az elit és a gondolatrendőrség, [http://karahun.hu/az-irott-szo-ereje/czako-gabor-az-
elit-es-a-gondolatrendorseg](http://karahun.hu/az-irott-szo-ereje/czako-gabor-az-elit-es-a-gondolatrendorseg)